

Ileana OANCEA,
Nadia OBROCEA
(Universitatea de Vest din
Timișoara)

Reflexe ale lingvisticii romanice în câmpul teoretic al integralismului lingvistic

Abstract: (Reflexes of Romance Linguistics in the Theoretical Field of Linguistic Integralism) The amazing erudition and the profound and original theoretical spirit of the greatest linguist in the twentieth century, after Ferdinand de Saussure, the Romanian Eugene Coseriu, constituted the foundation for realizing a complex conception of language in which the references to Romance space were a support of high explanatory power. It is what we intend to investigate in this paper.

Keywords: Eugeniu Coseriu, linguistic integralism, Romance linguistics, Romania

Rezumat: Enormă erudiție și spiritul teoretic profund și original al celui mai mare lingvist al secolului al XX-lea, după Ferdinand de Saussure, românul Eugeniu Coseriu, au constituit un fundament pentru realizarea unei concepții complexe privind limbajul, în care referirile la spațiul romanic au reprezentat un suport de mare forță explicativă. Este ceea ce ne-am propus să investigăm în această comunicare.

Cuvinte-cheie: Eugeniu Coseriu, integralism lingvistic, lingvistic românesc, România

Paradigma lingvistic integralist¹ este o ipoteză fundamentală, poate cea mai caracteristică pentru postmodernitate², tocmai prin promovarea unei reînnoiri globale a lingvisticii, realizată prin opera marelui lingvist român: Eugeniu Coseriu. Aceasta se cuvine a sta alături de cei mai importanți reprezentanți ai diasporei românești: Eugen Ionescu, Emil Cioran și Mircea Eliade, numai că lingvistica fiind o știință foarte specializată, notorietatea acestui genial român a fost mai limitată.

Cel mai avizat exeget al operei coseriene, profesorul Mircea Borcil de la Universitatea din Cluj, realizează această lucrare deosebit de semnificativă pentru ceea ce înseamnă *excelența* a culturii românești în afara României, dar având puternice legături cu țara de origine, mai ales acum, după înfruntarea fracturilor, cu atâtea consecințe nefaste, pe care zădărnica istorie europeană a secolului al XX-lea le-a impus unui teritoriu atât de încercat al României răsăritene. În acest sens mai putem reține afirmația revelatoare a lui Mircea Borcil: „Reconstrucția din temelii a disciplinei «pilot» a lingvisticii, realizată de Eugeniu Coseriu, reprezintă, într-adevăr, tocmai o asemenea «inițiativă spirituală istorică», prin care

¹ A se vedea Eugeniu Coseriu, *Filozofia limbajului*, în *In memoriam Eugeniu Coseriu*, Extras din „Fonetică și Dialectologie”, XX-XXI (2001-2002), București, Editura Academiei Române, p. 94 și urm.

² Cf. Dumitru Cornel Vilcu, *Orizontul problematic al integralismului*, vol. I. *Integralism și fenomenologie*, Cluj, Argonaut & Scriptor, 2010.

geniul românesc se înalță, poate pentru prima oară, «asupra cretetelor altor popoare», pe orbita universală a tiințelor umane»³.

Provenind din cea mai marginală și mai periclitată arie a României, din obscura localitate basarabeană Mihileni, Eugeniu Coeriu a făcut Liceul la Biliș și apoi a „poposit” la Iași, unde a urmat în 1939, un an la Facultatea de Litere, pe teritoriul românesc, o altă arie marginală a romanității, pentru a ajunge în Italia, unde s-a format la școala unor mari savanți și unde și-a luat două doctorate, în litere și filozofie. A fost o perioadă tulburătoare, aproape romanescă, a vieții lui, acest prim parcurs, România – Italia, pe care Coeriu a evocat-o cu emoție: pentru sora sa, am putea spune fuga din Basarabia, după cedarea acesteia („noroc” numit chiar astfel de Coeriu, cu limpedea conștiință semnificativă a existențelor unice pentru că însemnat fuga din tragica vâltoare a istoriei basarabene), ajungerea la Iași, apoi plecarea în Italia, în urma obținerii unei burse, după terminarea primului an de studii universitare, „popasul” italian fiind plin de consecințe pentru formarea sa în centrul romanității, unde, dincolo de o muncă înverunată în câmpul științelor de interes, a fost și jurnalist și chiar a lucrat seara la o întreprindere⁴.

Acest pelerinaj genial, dotat cu o extraordinară forță vitală și cu o impresionantă capacitate de a face mereu eforturi intelectuale ieșite din comun, a plecat, în 1950, la Montevideo, în Uruguay, arie romanică extraeuropeană, unde se ivise o catedră și de unde, de la „capătul” lumii, a început revoluționarea lingvisticii mondiale, impunându-se, prin câteva lucrări esențiale, ca o puternică personalitate științifică.

Deja celebru, s-a reîntors în Europa, ca profesor la Tübingen, unde a rămas aproape 40 de ani (1963-2002). Acolo a clădit o școală lingvistică de mare importanță pentru difuzarea ideilor sale, care au reverberat puternic în Spania, Italia, Portugalia, mai apoi în Franța și, de asemenea, în Japonia și în România, la Cluj.

Savantul aulic, cu alură aristocratică, ascundea un *grund* existențial care răzbea în murtisiri tulburătoare⁵. Ele evocă aceeași patetică relație cu „acasă” pe care o regăsim în ultima etapă de viață din biografia lui Eugen Ionescu, Mircea Eliade și chiar Emil Cioran.

Pe acest fundal apare, în toată însemnătatea ei, edificarea la Cluj, sub conducerea lui Mircea Borcil, a unui puternic și efervescent *Centru de lingvistică integrală*, cu realizări strălucite, prin exegeza complexă a monumentalei opere coeriene atât de riguros articulată și, ca atare, atât de dificil de abordat. Astfel, doctrina coeriană este dezvoltată pe câteva din dimensiunile ei fundamentale, în România, reprezentând certificarea imensului potențial științific al acesteia și dând anvergură internațională acestui *Centru*⁶.

³ Mircea Borcil, *Eugeniu Coeriu, fondator al lingvisticii ca știință a culturii*, în „Limba română”, XI (2001), nr. 4-8, Chișinău, p. 48.

⁴ Matilda Caragiu Marianu, *Eugeniu Coeriu – savantul și omul*, în *In memoriam Eugeniu Coeriu*, ed. cit., p. 8.

⁵ A se vedea, în acest sens, interviurile acordate în România și în străinătate: Eugeniu Coeriu, „Destinul Basarabiei îl văd cu speranță și cu mare teamă... Trăiesc intens acest destin și mă doare în mod constant”, în „Contrafort”, Supliment, nr. 10-11 (108-109), octombrie-noiembrie, 2003. Disponibil online la <http://www.contrafort.md/old/2003/108-109/621.html>; Eugenia Bojoga, *Dialoguri cu Eugeniu Coeriu în limba germană*, în „Contrafort”, Supliment, nr. 10-11 (108-109), octombrie-noiembrie, 2003. Disponibil online la <http://www.contrafort.md/old/2003/108-109/622.html>; Nicolae Saramandu, *Lingvistica integrală. Interviu cu Eugeniu Coeriu*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996.

⁶ Vezi, de asemenea, „Limba română. Revistă de știință și cultură”, nr. 5-6 (215-216), mai-iunie, Chișinău, 2013, număr închinat celor două „spirite tutelare”: Eugeniu Coeriu și Mircea Borcil. Cf. Eugenia Bojoga, în revista

Ca vorbitor i foarte bun cunosctor i, nu mai pu in, analist al unui mare num r de limbi⁷, limbile romanice ocupând o pozi ie central , Eugeniu Co eriu a realizat cea mai complex rela ie dintre această cunoa tere empiric i teoria sa lingvistic , într-un uria efort de elucidare a limbajului ca facultate uman creatoare i baz a tiin elor culturii. A predat, de altfel, lingvistic romanic , al turi de lingvistic general i de alte discipline lingvistice⁸. Putem spune c Eugeniu Co eriu a fost, în sensul autentic al termenului, i un mare romanist dotat cu o viziune profund i original asupra limbajului în general, ceea ce a f cut dintr-o tiin considerat pozitiv (i uneori „pozitivist”), o tiin teoretic având profunde valen e explicative.

Impresionanta lui erudi ie „empiric ” s-a îngem nat, astfel, cu o permanent propensiune spre zona teoreticului, acolo unde faptele puteau s - i g seasc „explicatia” autentic , izvorând din principiile fundamentale ale investiga iei lingvistice, cristalizate din orientarea antipozitivist a tiin ei limbajului.

Fundalul romanic, mereu prezent, putea astfel s - i reveleze caracteristicile lui în ansamblul riguroasei construc ii teoretice co eriene, într-o deconstruc ie i o reconstruc ie pe alte baze a investiga iei. Altfel spus, nu mai este vorba de a g si aici modul în care erau concepute în general manualele „clasice” de lingvistic romanic , cu pu ine explica ii de natur teoretic , ci de prinderea materialului romanic în plasa unei concep ii a c rei articulare, în liniile ei esen iale, apare înc de la început, c ci, spre deosebire de Noam Chomsky, de exemplu, un alt mare ctitor al lingvisticii actuale, opera sa atât de vast reprezint , de fapt, o permanent aprofundare i nuan are a liniilor teoretice directe, descoperite de el însu i înc în primele sale opere.

Neluând în considerare cronologia, putem realiza o structurare a „filonului” romanic, care une te cercetarea de am nunt în spiritul romanisticii tradi ionale, contribu ii, pe care le-am putea numi „factologice”, cu cele de elaborare conceptual ampl , ca r spus în acest plan empiric la unele dintre problemele fundamentale ale lingvisticii romanice, din unghiul teoriei limbii elaborate de el, care î i demonstreaz , astfel, înc o dat validitatea.

1. Prima lucrare interesant din acest punct de vedere este *Limba român în fa a Occidentului. De la Genebrardus la Hervás. Contribu ii la istoria cunoa terii limbii române în Europa occidental*⁹. Ea urm re te impunerea romanit ii orientale, ca descendent a latinei, în con tiin a romanit ii occidentale, adic recunoa terea românei în diverse spa ii romanice de c tre unii c rturari europeni.

Elementul care impune latinitatea românei cu deosebit for este compararea rug ciunii *Tat l nostru*, aproape în întregime constituit din elemente latine, cu textele

citat , p. 19-22. A se vedea i Ileana Oancea, Nadia Obrocea, *Centre d'études intégralistes de Cluj. Quelques repères*, în Eugenia Bojoga, Oana Boc, Dumitru-Cornel Vilcu, în *Coseriu: Perspectives contemporaines*. Actes du deuxième Colloque International d'études cosériennes CoseCluj 2009, 23-25 septembre, Cluj-Napoca, Roumanie, Tome 1, Presa Universitar Clujean , 2013, p. 193-207.

⁷ Matilda Caragiu Marianu, *op. cit.*, p. 8.

⁸ A se vedea, în acest sens, Sec iunea *Cursuri universitare* din *Bibliografia lucr rilor lui Eugeniu Co eriu*, în *In memoriam Eugeniu Co eriu*, Extras din „Fonetic i Dialectologie”, XX-XXI (2001-2002), Bucure ti, Editura Academiei Române, p. 31-62.

⁹ Eugeniu Co eriu, *Limba român în fa a Occidentului. De la Genebrardus la Hervás. Contribu ii la istoria cunoa terii limbii române în Europa occidental* . În române te de Andrei A. Avram, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1994.

similare din alte limbi romanice. Paradigma romanic i locul românei în cadrul ei se evideniază prin prisma latinității, revelat lumii occidentale, în etapa precomparatistă, de către trei poliglotii unei epoci în care Europa romanică își afirmă, cu o anumită insistență, glorioasa ei origine.

Româna, numită *valahica*¹⁰, provoacă interesul erudiților Europei în această primă jumătate de circumscriere a moștenirii latine în Europa. Denumirea românei ca *valahic* pe care Eugeniu Coeriu o urmărește cu toată atenția se prezintă în prima gramatică a limbilor romanice *Grammatik der Romanischen Sprachen* (1836-1838), a lui Friedrich Diez. „Întemeietorul” lingvisticii romanice comparativ-istorice se bazează pe aceste limbi romanice, cele care au fost, de fapt, limbi literare¹¹. De altfel, gramatica scrisă în latină a coriferilor colii Ardelene, Samuel Micu și Gheorghe Incaï, se numea *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*¹².

O altă problemă a acestui spațiu romanic din aria răsăriteană este scrierea cu alfabetul latin care își manifestă, astfel, o mai veche tradiție „europeană”, în cultura românească fiind faptul că se folosea alfabetul chirilic. În acest sens, Eugeniu Coeriu precizează: „[...] textul lui Milescu-Stiernhielm (este vorba de rugăciunea *Tat I nostru*, n.n.), dacă îl comparăm cu cel al lui Stroici, pare să sugereze o tradiție, fie ea și firavă, a scrisului cu litere latine”¹³. Putem adăuga, în acest sens, că o asemenea tradiție „europeană” a existat și în interiorul culturii române, dacă ne referim la *Fragmentul Teodorescu*¹⁴ și, mai ales, la misionarii catolici din Moldova care scriu cu litere latine, acest lucru fiind studiat de Teresa Ferro¹⁵. Faptul reprezintă un prim capitol la importanța problemei a romanizării limbii române. De asemenea, se profilează și problema fundamentală care a fascinat pe români, a locului limbii române între limbile romanice, pe care o descoperă la reîntoarcerea spaniolă Hervás.

Avem a face cu o cercetare minuoasă și dificilă de realizat, dată fiind documentarea pe care o presupune, studiile care formează lucrarea la care ne-am referit fiind publicate în volume omagiale (Bonfante, Gărdaru, Graur, Macrea, Rosetti, etc.) și în reviste (apărute în perioada 1975-1980). Ele ne lasă să descoperim un savant meticolos, cercetând problemele unui spațiu important pentru cultura europeană în care româna s-a arătat în fața Occidentului creștin și romanic în „haine” latine și în substanța ei latino-romanică, construind un spațiu comun universului creștin prin acele *Tat I nostru* studiate de către răsăritari timp de mai multe secole.

Românistica nu a încetat să-l intereseze pe Eugeniu Coeriu, în cea mai bună tradiție a lingvisticii istorice „vechi”, „pozitiviste”, în sensul vosslerian, de adunare de material, deocamdată fără intruziuni teoretizante, „idealiste”¹⁶. Ea este aici o problemă de lingvistică romanică „pură”, de cercetare de documente, menite să lumineze luarea la cunoștință a lumii

¹⁰ Cf. Vasile Arvinte, *Român, românesc, România: studiu filologic*, București, Editura Enciclopedică, 1983.

¹¹ Cf. Iorgu Iordan, *Lingvistică romanică. Evoluție, curente, metode*, ediția a II-a, București, Editura Academiei, 1970.

¹² Samuel Micu, Gheorghe Incaï, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, Viena, 1780.

¹³ Eugeniu Coeriu, *Limba română în fața Occidentului. De la Genebrardus la Hervás. Contribuții la istoria cunoașterii limbii române în Europa occidentală*, ed. cit., p. 53.

¹⁴ Cf. Daniele Pantaleoni, *Texte românești vechi cu alfabet latin: Psalterium Hungaricum în traducerea anonimă din secolul al XVII-lea*, Timișoara, Universitatea de Vest din Timișoara, 2008.

¹⁵ Teresa Ferro, *Misionarii catolici în Moldavia. Studii istorice și lingvistice*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2005.

¹⁶ Karl Vossler, *Positivismus und Idealismus in der Sprachwissenschaft: eine sprach-philosophische Untersuchung*, Heidelberg, Carl Winter, 1904.

romanice de ea îns i în *integralitatea* ei. Re inem o afirma ie a lui Hervás: „La lingua Latina divenne comune, e volgare nella Spagna, nella Francia, nell'Italia, e nella Valakia a' tempi, in cui incominciò a languire la letteratura; ed ecco, che ne' dialetti Spagnuoli, Francese, e Valako sparirono certe perfezioni accidentali dell'idioma Latino”¹⁷.

Eugeniu Co eriu este, astfel, un înv at a c rui neobosit scrutare a problemelor lingvisticii poate dobândi, pe lâng zborul ideatic, rigoare strict documentar . i romanistica se întemeiaz în mod esen ial pe o astfel de cercetare, dar nu numai, cum vom încerca s ar t m tocmai prin contribu ia marelui savant.

Ca un am nunt interesant, de data aceasta pentru inuta moral a lui Co eriu, este, în cazul lui Grisellini, completarea adus de Teresa Ferro cu unele fapte pe care Co eriu nu le cunoscuse. E vorba, de asemenea, de documente, unele r mase necunoscute, ceea ce marele savant recunoa te cu toat onestitatea¹⁸.

În această scrutare a prezen ei *limbii române în fa a Occidentului*, m surat pe câteva secole, pân la începutul secolului al XIX-lea, adic în perioada „precomparatist ”, în special prin investigarea prezen ei rug ciunii *Tat l nostru* în diverse vocabulare poliglote i a aprecierilor de natur lingvistic pe care le-a prilejuit i le-a sus inut, sunt reliefate marile chestiuni ale romanisticii: latinitatea limbilor romanice, deci înrudirea lor i, corelativ, o posibil clasificare genealogic , probleme privind superstratul, „descoperirea” latinei populare, „vulgar ”, aceasta fiind limba baz a idiomurilor neolatine, scoase în eviden în special în cazul limbii italiene i a limbii române (mai ales la Grisellini).

Românistica, ramur extrem de complex i important a domeniului romanic, începe s dobândeasc o anumit individualitate, nu numai teoretic , în preocup rile lui Lorenzo Hervás, mai ales cu al s u *Vocabolario Poligloto*, 1787. Necunoscut în istoria lingvisticii romanice i române ti, de mare interes pentru românistic , lucrarea face din savantul spaniol un prim reprezentant al românisticii. Se deschide, astfel, o problem mult dezbtut , cea a locului limbii române între limbile romanice. Contribu ia lui Eugeniu Co eriu se manifest , în acest caz, în domeniul cercet rii empirice, prin luarea în considerare a unor documente, unele inedite, el înscriindu-se într-o tradi ie mai larg în acest sens¹⁹.

În mod firesc reg sim i interesul special lui Eugeniu Co eriu pentru latina vulgar , „fundamentul” lingvisticii romanice, ca disciplin comparativ istoric , pe care el o nume te, mereu, *a a-zisa* latin vulgar . Dichotomia latina clasic – latina vulgar î i pierde fermitatea, în acest punct infiltrându-se ecouri ale gândirii sale lingvistice privind complexa arhitectur a limbajului în diacronie.

¹⁷ Eugeniu Co eriu, *Limba român în fa a Occidentului. De la Genebrardus la Hervás. Contribu ii la istoria cunoa terii limbii române în Europa occidental* , ed. cit., p. 127.

¹⁸ Cf. Ileana Oancea, *Dincolo de clipa cea repede*, în *Per Teresa. Obiettivo Romania. Studi e ricerche in ricordo di Teresa Ferro*. 2. A cura di G. Borghello, D. Lombardi, D. Pantaleoni, Udine, Forum, 2009, p. 49-58.

¹⁹ Cf. Laz r îneanu, *Încercare asupra semasiologiei limbei române: studii istorice despre tranzi iunea sensurilor*. Cu o alocu iune-prefa de B.P. Hasdeu. Edi ie îngrijit , studiu introductiv i indice de Livia Vasilu , Timi oara, Editura de Vest, 1999; Marius Sala, *Limba român , limb romanic* , Bucure ti, Editura Academiei Române, 1997; Ileana Oancea, Lumina a Panait, *Schi de istorie a romanit ii*, Timi oara, Excelsior Art, 2002.

2. Re inem în acest sens studiul „*A a-numita*” latin vulgar i primele sale diferențieri în România (1954), analizat magistral de Maria Iliescu²⁰, în lumina stării actuale a chestiunii. Este, din nou, o lucrare de romanistică „pur”, dar, de data aceasta, focalizat asupra problemei centrale privind geneza spațiului romanic, din perspectiva unei discipline bine conturate. Autoarea se ocupă de articolul din 1954, nu și de cel din 1957, *Le latin vulgaire et le type linguistique roman*, în *Latin vulgaire – latin tardif*. Ceea ce trebuie să observăm este faptul că „Le 5§ de l'article est dédié aux différences entre latin classique et latin vulgaire du point de vue chronologique, c'est-à-dire du point de vue du pourcentage du nombre de mots anciens et nouveaux. C'est une problématique, sinon inédite, mais à ce que je sache au moins rarement mentionnée ailleurs”²¹. Conceptul de latin vulgar depinde de extensiunea ce i se dă, ci ea poate conține forme vulgare, dar și forme care apar în latinele clasice²². Ea nu e un complex unitar, ci suma istoriilor, formelor și cuvintelor, un organism în mișcare, o idee care anulează perspectiva statică din unele manuale de lingvistică romanică. Dinamica limbajului pe firul istoriei este o perspectivă multirelatională pe care Eugeniu Coșeriu a introdus-o în studiile romanice tradiționale.

Putem reține câteva idei care trimit la concepția coșeriană despre schimbarea lingvistică: existența varietăților diatopice, diastratice și diafazice în latină²³, care nu mai este privită în forma dichotomiei clasice latine clasice – latine vulgare, așa cum am precizat: „Voilà l'essentiel: 1) Des variétés diatopiques, diastratiques et diaphasiques existaient en latin, comme dans toute langue, depuis toujours; 2) Le latin vulgaire doit être conçu comme langue „commune”, donc „globale” aux aspects variés, dont le commencement se trouve dans le latin archaïque, pré-littéraire, et qui continue jusqu'à la différenciation des langues romanes, qui a lieu à des moments différents après 600. Quant au latin classique, il représente l'aspect normé, littéraire, la langue officielle, dont le commencement peut être fixé vers 200 av. J.Chr. et qui n'évolue plus depuis le début du Ier s. ap. J.Chr. 3) le latin dit vulgaire et le latin dit classique s'influençaient réciproquement de différentes manières, jusqu'à la disparition du second”²⁴.

3. Extrem de interesant și de revelatoare pentru problema în discuție este celebra carte a lui Eugeniu Coșeriu, *Sincronie, diacronie și istorie. Problema schimbării lingvistice*²⁵ (1958), cu un subtitlu ce face trimitere nu numai la celebra trihotomie care înlocuiește dichotomia saussuriană sincronie-diacronie, ci și la problema în sine a schimbării lingvistice, ea fiind fundamentală pentru romanistică, în calitate de disciplină comparativ-istorică. În

²⁰ Maria Iliescu, „*Le soi-disant „latin vulgaire” et ses premières différenciations dans la Romania*” (Coșeriu 1954) et l'état actuel de la question, în Eugenia Bojoga, Oana Boc, Dumitru-Cornel Vilcu, în *Coseriu: Perspectives contemporaines*. Actes du deuxième Colloque International d'études cosériennes CoseCluj 2009, 23-25 septembrie, Cluj-Napoca, Roumanie, Tome 1, Presa Universitară Clujeană, 2013, p. 137-146.

²¹ Idem, *ibidem*, p. 139.

²² *Ibidem*, p. 139.

²³ Cf. Eugeniu Coșeriu, *Lecții de lingvistică generală*. Traducere din spaniolă de Eugenia Bojoga. Cuvânt înainte de Mircea Borcil, Chișinău, Editura ARC, 2000, p. 263.

²⁴ Maria Iliescu, *op. cit.*, p. 144.

²⁵ Eugeniu Coșeriu, *Sincronie, diacronie și istorie. Problema schimbării lingvistice*. Versiunea în limba română de Nicolae Saramandă, București, Editura Enciclopedică, 1997.

aceast lucrare exist câteva r spunsuri iluminante la unele chestiuni fundamentale ale lingvisticii romanice.

Considerat o capodoper a operei co eriene de c tre cercet torii cei mai aviza i, Mircea Borcil i Johannes Kabatek, ea este ilustrarea capacit ii lui Eugeniu Co eriu de a schimba orientarea lingvisticii în fundamentele ei, într-o perspectiv global numit integralist , care vine, în mod firesc, în atingere cu problemele cruciale ale lingvisticii romanice. Asupra acestei revolu ii co eriene, care este cu mult mai ampl , ea venind în atingere cu rela ia foarte ferm dintre latin i limbile romanice, în viziune tradi ional , ne vom opri în continuare, ea ilustrând originalitatea unei concep ii i chiar unicitatea ei.

Schimbarea lingvistic este, în viziunea lui Eugeniu Co eriu, o problem istoric „a c rei rezolvare depinde de cunoa terea condi iilor istorice (sistematice i extrasistematice) ale limbii respective, precum i de momentul concret în care limba în cauz e luat în considerare”²⁶. Explica iile fonetico-fiziologice care au fost date schimb rilor lingvistice sunt eronate i absurde – afirm Eugeniu Co eriu –, ele fiind bazate pe confuzia dintre limba abstract , interindividual i limba concret , individual . Schimbarea lingvistic nu începe odat cu inova ia, ci cu adoptarea, care înseamn acceptarea interindividual a unui mod lingvistic nou, constituindu-se, astfel, într-un fenomen istoric care trebuie pus în termeni „culturali i func ionali”²⁷, i nu fiziologici.

Într-un anumit sens, cauzele schimb rii lingvistice sunt cunoscute i observabile, iar, într-un alt sens, acestea pot fi deduse din condi iile generale ale limbii²⁸: „Astfel, în cazul formelor de nominativ plural în *-as*, care se r spândesc în a a-numita «latin vulgar », se pot prezenta (în ordinea progresiv a probabilit ii lor) trei solu ii diferite. Ar putea fi vorba: a) de revitalizarea unui mod arhaic, adic de un fenomen de *selec ie*; b) de o uniformizare dup modelul acelor forme de nominativ plural care erau identice cu cele de acuzativ (*-es/-es, -us/-us*), adic , de un fenomen de «analogie» sau, mai exact, de *crea ie sistematic* ; c) de extindere a unui model gramatical italic, adic , de un *împrumut gramatical*”²⁹. Din punct de vedere istoric, problema schimb rii lingvistice solu ioneaz *cum* s-a constituit i *cum* a început s se constituie ca tradi ie un mod lingvistic nou, i nu *cum* a început acesta, adic printr-un act creator individual.

Re inem, în mod special, rezolvarea viitorului romanic perifrastic, o schimbare tipologic fundamental investigat în aceast lucrare dedicat schimb rilor lingvistice în diacronie – problema fundamental a lingvisticii istorice.

Problema viitorului romanic³⁰ – „o problem care nu a fost niciodat complet rezolvat ”³¹ reprezint una dintre chestiunile revelatoare pentru importan a rela iei dintre cercetarea empiric i cea teoretic în opera lui Co eriu. Într-o prim instan , lingvistul român

²⁶ *Ibidem*, p. 123.

²⁷ *Ibidem*, p. 125.

²⁸ *Ibidem*, p. 128.

²⁹ *Ibidem*, p. 129-130.

³⁰ Eugeniu Co eriu, *Despre viitorul romanic*, în Ileana Oancea (coordonator), *Din istoria ideilor lingvistice*. Vol. I. *Spa iul romanic*. Îngrijit de Florin Ochian , Timi oara, Tipografia Universit ii din Timi oara, 1993, p. 136-157. A se vedea, în acest sens, *Sincronie, diacronie i istorie. Problema schimb rii lingvistice*, ed. cit., p. 138-156.

³¹ Eugeniu Co eriu, *Despre viitorul romanic*, în lucr. cit., p. 136.

realizează o privire critică asupra celor două explicații importante, de tip „funcțional”, care s-au dat fenomenului înlocuirii viitorului sintetic latin cu forme perifrastice în limbile romanice.

Prima explicație, de factură „morfologică”³², vizează faptul că viitorul latinei clasice a fost înlocuit cu forme perifrastice deoarece formele sale sintetice corespundeau unor procedee morfologice eterogene (viitorul latin coincidea la persoana I singular cu conjunctivul prezent al conjugării a III-a și a IV-a; anumite forme de viitor erau identice cu forme de perfect, din cauza coincidenței sunetelor *b* și *v*; trecerea de la *i* scurt la *e* închis și dispariția cantității vocalelor duc la omofonii etc.).

Conform explicației „stilistice” sau „semantice”³³ ce a fost atribuită lui Karl Vossler, viitorul perifrastic s-a impus datorită unei stări de spirit deosebite care se opunea unei reprezentări pur temporale a viitorului, „noțiunea temporală de viitor fiind slabă și descompunându-se”³⁴. Karl Vossler explică devierea „funcțională” a viitorului latin, semnalând deficiențele materiale ale viitorului sintetic, cum ar fi „eterogenitatea celor două paradigme și asemănarea fonică dintre *amabit* și *amavit*, *amabunt* și *amabant*, ca și pe cea dintre *leges*, *leget* și prezentul conjunctivului la conjugarea întâi”³⁵.

Explicația lui Karl Vossler, susținută inițial de Wilhelm Meyer-Lübke și de Leo Spitzer, vizează deci *necesitatea expresivă*, care nu putea să fie satisfăcută prin viitorul sintetic latin, din cauza conținutului său semantic³⁶. Reținem, în acest sens, următoarea observație: „În vorbirea populară conceptul de viitor se neglijează sau se deformează și se estompează într-un fel sau altul, fiindcă omul de rând adoptă față de lucrurile viitoare o atitudine de voință, de dorință, de speranță sau de teamă, mai curând decât o atitudine de contemplație, de a cunoaște sau de a ști. Este necesară o conștiință mereu trează, o dispoziție filozofică, o obișnuință de a gândi pentru a nu lăsa ca ideea temporală de viitor să se piardă în zonele modale ale fricii, speranței, dorinței sau incertitudinii». Aceste condiții nu ar fi existat în marea masă a poporului roman. În acest fel, «dat fiind că, în latina vulgară, sensul viitorului a deviat atât de mult în direcția practică a diverselor semnificații modale, vechile forme sintetice au devenit superflue; pentru a exprima aceste semnificații noi existau alte moduri expresive, mai adecvate» care abia mai târziu s-ar fi «gramaticalizat», în parte, ca forme noi de viitor, cum s-a întâmplat cu construcția de inf. + *habere* în majoritatea limbilor romanice, de inf. + *debere* în sardă și de inf. + *velle* (lat. vulg. *volere*) în română”³⁷.

Viitorul perifrastic cu orientare modală sau aspectuală nu este specific latinei vulgare – precizează Eugeniu Coeriu – deși în multe limbi această categorie se exprimă prin perifraze cu valori modale, chiar și în latina clasică formele de viitor fiind modale și ingressive înainte de a deveni pur temporale. „și în multe limbi, inclusiv în limbile romanice, aceleași forme perifrastice – aglutinate sau nu, dar, în orice caz, deja «temporalizate» – sunt adesea «înlocuite» prin forme ale prezentului sau prin noi perifraze, modale, iusive ori ingressive, cum ar fi rom. *am de făcut*, sp. *he de hacer*, voy a ir, fr. *j'ai à faire*, *je vais faire* etc.”³⁸

³² Idem, *ibidem*, p. 136.

³³ *Ibidem*, p. 137.

³⁴ *Ibidem*, p. 138.

³⁵ Eugeniu Coeriu, *Sincronie, diacronie și istorie*, ed. cit., p. 145.

³⁶ Idem, *ibidem*, p. 138.

³⁷ *Ibidem*, p. 139.

³⁸ *Ibidem*, p. 145.

Prima observație pe care o face Eugeniu Coeriu în raport cu viitorul latin este aceea că nu avem a face cu o „descompunere” a categoriei viitorului, ci, dimpotrivă, cu o înnoire a acestuia. Astfel, Eugeniu Coeriu corectează explicația semantico-stilistică a lui Vossler, insistând asupra următoarelor aspecte: 1) instabilitatea formelor de viitor în general (nu a categoriei de viitor); 2) înnoirea periodică a viitorului prin forme care au la început o valoare modală sau aspectuală, dar care, în cele din urmă, se temporalizează; 3) înnoirea viitorului latin într-un anumit moment al istoriei lingvistice.

În concepția lui Eugeniu Coeriu, lingvistul care a purtat cel mai profund în problema „universală” a viitorului a fost Leo Spitzer³⁹, care a constatat duplicitatea acestei categorii ce oscilează între polul temporal și cel modal și aspectual. Formele temporale ale viitorului au fost înlocuite cu cele modale care ulterior s-au temporalizat.

Încercând să găsească o explicație fundamentală a duplicității viitorului, Eugeniu Coeriu subliniază faptul că trecutul și viitorul reprezintă momente coprezente ce corespund unor trepte diferite de conștiință. Mai mult, „viitorul este adevăratul spațiu temporal al existenței ei. [...] Existența umană este o continuu anticipare a viitorului, adică a ceea ce încă nu există”⁴⁰.

Această explicație universală nu este de natură istorică. „Pentru a explica de ce viitorul latin a fost înlocuit prin forme modale într-o epocă determinată nu este suficient să constat că este vorba despre ceva care «se întâmplă în mod obișnuit» și să semnalăm rațiunea universală a fenomenului. Trebuie să mai explicăm de ce această rațiune universală (și permanentă) a devenit operantă tocmai în perioada agrammaticii latine vulgare: cu alte cuvinte, necesitatea expresivă universală trebuie să se justifice ca necesitate istorică. Desigur, deficiențele materiale ale viitorului clasic făceau, tocmai în această perioadă, să se simtă cerința reelaborării lui; iar «tendința» generală spre exprimarea «analitică» favoriza înlocuirea lui prin forme perifrastice. Dar aceste împrejurări nu sunt suficiente pentru a explica valoarea viitorului în latina vulgară și coincidența lui cu alte forme «modale», care nu poate fi o pură întâmplare. Circumstanța istorică determinantă a fost, fără îndoială, cretinismul: o mișcare care, printre altele, trezea și accentua simțul existenței și imprimă existenței înseși o orientare etică genuină. Viitorul din latina vulgară, în măsura în care nu înseamnă «același lucru» cu viitorul clasic, reflectă, efectiv, o nouă atitudine mentală: el nu este viitorul «exterior» și indiferent, ci viitorul «interior», privit cu conștientă responsabilitate, ca intenție și obligație morală. Că aceasta nu este o simplă deducție, bazată numai pe coincidență în timp a cretinismului cu latina «vulgară», o demonstrează faptul că, într-adevăr, noul viitor este deosebit de frecvent la scriitorii cretini. Mai mult decât atât: la un scriitor cretin, care era și un mare filozof – și, prin aceasta, capabil să înțeleagă și să expună teoretic acea *neue Denkform*, pe care alii vorbitori au adoptat-o în mod spontan și intuitiv –, apare în termeni explici și ideea «co-prezenței» momentelor temporale. Este vorba, firește, despre Sf. Augustin și despre celebra sa analiză a timpului, atât de deosebit de tot ceea ce a lăsat antichitatea clasică pe această temă. [...] Această importantă mărțurie ne furnizează indiciul extralingvistic necesar ca atitudine despre care este vorba există și că era, anume, o atitudine cretină. Înlocuirea viitorului latin trebuie inclusă, deci, între

³⁹ Leo Spitzer, *Aufsätze zur romanischen Syntax und Stilistik*, Halle, M. Niemeyer, 1918.

⁴⁰ Eugeniu Coeriu, *Despre viitorul romanic*, în lucr. cit., p. 145.

numeroasele schimbări lingvistice motivate de noile necesități expresive suscite de cretinism”⁴¹.

Eugeniu Coeriu insistă asupra unei explicații a fenomenului avut în discuție „în baza unei nevoi de exprimare care se referă la «inovație», la actele creatoare ale acelor vorbitori care au utilizat primii forme perifrastice pentru a exprima cu ajutorul lor o nouă concepție despre viitor. Ea se referă la schimbarea lingvistică ca proces de răspândire și impunere a acestor forme în comunitatea lingvistică romană, de vreme ce presupune că inovația s-a răspândit în baza unei nevoi de exprimare a foarte multor vorbitori”⁴².

În ceea ce privește necesitatea expresivă care a provocat viitorul perifrastic în limbile romanice, Eugeniu Coeriu îi pune în întrebare dacă la toți vorbitorii a acționat aceeași necesitate expresivă: „În această chestiune, însă, nu se poate pretinde nicio explicație, ci sub acest aspect documentația de care dispune istoria lingvistică nu poate fi niciodată suficientă. Fără îndoială, din momentul în care schimbarea s-a efectuat, adică din momentul în care formele sintetice și cele perifrastice au ajuns să fie similitice ca «variante», până la un anumit punct, «reciproc substituibile», din acel moment mulți vorbitori vor fi adoptat formele perifrastice datorită mai marii lor capacități distinctive, ceea ce ele prezentau, fără îndoială, și rezolvarea unui punct critic din sistem. Și, fără a-i da seama de sensul lor specific, mulți vorbitori vor fi adoptat aceste forme pur și simplu «pentru a vorbi ca alții», adică dintr-un motiv cultural «extrinsec»: explicațiile funcționale ale schimbărilor lingvistice nu exclud, ci, dimpotrivă, implică explicațiile culturale”⁴³.

Putem intuitiv aici capacitatea explicativă a integralismului, pentru „răsturnarea” de perspectivă din manualele de lingvistică romanică, adică prin trecerea de la cauzalitate la finalitate și de respingerea de naturalismul lingvistic și integrarea sa în limbajului în timpurile culturii dominate de libertate și creativitatea umană. Bazele lingvisticii sunt, astfel, regândite în întregime.

În amplul interviu luat de Johannes Kabatek și Adolfo Murguía⁴⁴, Eugeniu Coeriu răspunde că el nu numai că nu a simțit undeva o fractură, o schimbare profundă în modul lui de a gândi limbajul și lingvistica, ci îi afirmă cu claritate continuitatea în ceea ce privește punctele esențiale ale concepției sale lingvistice. Se compară, în acest sens, cu Hegel (al cărui întreg sistem filozofic se găsește deja în *Jensener Real Philosophie*). Astfel, el afirmă că întregul său sistem în care s-a dezvoltat gândirea sa lingvistică, se află în nuce în *Sincronie, diacronie și istorie*. Ea reprezintă cadrul de referință, sensul în care se vor desfășura ideile ce se regăsesc deja înfrântă acolo, așa cum tot ce a elaborat în această carte corespunde unei dimensiuni esențiale a realității limbajului. Ea revelează întemeierea epistemologică a lingvisticii, Eugeniu Coeriu venind spre lingvistică cu o foarte solidă formă filozofică, deloc de ignorată. Ambițiile teoretice ale integralismului sunt legate de fundamentarea unei cercetări complete asupra limbajului.

⁴¹ Idem, *ibidem*, p. 151.

⁴² *Ibidem*, p. 147-148.

⁴³ Eugeniu Coeriu, *Sincronie, diacronie și istorie*, ed. cit., p. 55.

⁴⁴ Adolfo Murguía, Johannes Kabatek, *Die Sachen sagen wie sie sind... Eugenio Coseriu im Gespräch*, Gunter Narr Verlag, Tübingen, 1997.

Există, la Eugeniu Coeriu, o insistență asupra relației amintite dintre teorie și cercetarea empirică, problemă care se leagă organic de ipostaza sa romanistă. În acest sens, este important să evidențiem un fragment din *Lecții de lingvistică generală*: „Într-o primă formă, principiul antiatomismului implică drept corolar distincția dintre studiul empiric (descriere și istorie) și teorie: teoria se referă la «ceea ce este universal», în timp ce studiul empiric stabilește «ceea ce este general» în faptele cercetate. [...] În același timp, raportul dintre studiul empiric și teorie se inversează. Se observă că teoria, neputând fi construită prin abstractizare și generalizare, nu poate fi situată «după» studiul empiric, ca rezultat final al acestuia (care poate doar constata «generalul»), ci, din contră, ea este în mod ideal anterioară unui asemenea studiu. Mai bine zis, se înțelege că teoria se prezintă înainte, în timpul și după studiul empiric»⁴⁵.

În interviul dat în revista „Echinox”, în 1996, Eugeniu Coeriu⁴⁶ risipește încă o dată iluziile celor care își imaginează că pot face lingvistică, bazându-se exclusiv pe faptele înșelătoare și neglijând sau chiar ignorând baza teoretică și legitimarea epistemologică. Cum acionează libertatea lingvistică în construcția și reconstrucția limbajului este o problemă care vizează și lingvistica romanică și, în special, problema trecerii de la latină la limbile romanice, a căm s-a observat în cazul viitorului romanic.

Cercetări semnificative în ceea ce privește relația dintre doctrina lui Eugeniu Coeriu și lingvistica romanică mai sunt prezente în *Sistem, normă și vorbire*⁴⁷, *Sistem, normă și tip*⁴⁸, *Sincronie, diacronie și tipologie*⁴⁹, *Tipologia limbilor romanice*⁵⁰.

Conceptele *sistem, normă, vorbire, tip* reprezintă concepte fundamentale ale teoriei lingvistice a lui Eugeniu Coeriu, în construirea căreia limbile romanice joacă un rol esențial.

Analizând critic distincția dintre *langue* și *parole*, dezvoltată de Ferdinand de Saussure în *Curs de lingvistică generală*, confruntând, de asemenea, teoria lingvistului elvețian cu aceea a lui Wilhelm von Humboldt, care se referea la concepte ca *enérgeia, ergon, Tätigkeit, Werk*, precum și cu distincția instituită de Karl Bühler, *Sprechhandlung* (acțiune verbală), *Sprachwerk* (produs lingvistic), *Sprechakt* (act verbal), *Sprachgebilde* (formă lingvistică), Eugeniu Coeriu propune o distincție nouă, tripartită, aceea dintre *sistem, normă și vorbire*.

În dezvoltarea conceptului de *normă*, Eugeniu Coeriu, utilizează ca suport exemplificator limba spaniolă și, mai puțin, limba italiană. Argumentând faptul că „între invariantele funcționale și realizările acustice se interpun anumite invariante normale ce apar în limbii”⁵¹, Eugeniu Coeriu subliniază faptul că în limba spaniolă fonemul (*b*) se realizează în spaniolă ca (*b*) sau ca (*β*). Privind același plan, „fonic”, lingvistul român precizează că în limba spaniolă nu există opoziția vocale lungi/vocale scurte sau vocale deschise/vocale închise: „Totuși, vocalele finale din spaniolă sunt lungi, de obicei, iar

⁴⁵ Eugeniu Coeriu, *Lecții de lingvistică generală*, ed. cit., p. 40-41.

⁴⁶ Lucian Lazăr, *Lingvistica integrală. Interviu cu Eugeniu Coeriu*, în „Echinox”, nr. 10-12, Cluj-Napoca, 1996, p. 3-6.

⁴⁷ Eugeniu Coeriu, *Sistem normă, vorbire*, traducere de Christina Surdu, în Ileana Oancea (coordonator), *Din istoria ideilor lingvistice*, ed. cit., p. 53-66.

⁴⁸ Eugeniu Coeriu, *Sistem, normă, tip*, în *Lecții de lingvistică generală*, ed. cit., p. 275-284.

⁴⁹ Eugeniu Coeriu, *Sincronie, diacronie și tipologie*, traducere de Christina Surdu, în Ileana Oancea (coordonator), *Din istoria ideilor lingvistice*, ed. cit., p. 1-17.

⁵⁰ Eugeniu Coeriu, *Tipologia limbilor romanice*, în *Prelegeri și conferințe (1992-1993)*, Iași, Tipografia Universității „Al. I. Cuza”, 1994, p. 119-144.

⁵¹ Eugeniu Coeriu, *Sistem, normă și vorbire*, în lucr. cit., p. 60.

realizarea vocalelor ca deschise/închise nu e facultativ, ci stabilit de norm. [...] Pronunarea inversă n-ar atinge sistemul (caci cuvintele n-ar deveni ininteligibile sau i-ar schimba sensul), dar ar leza norma”⁵².

De asemenea, în prezentarea conceptului de sistem, Eugeniu Coeriu se bazează pe limba spaniolă: „Dar trebuie să avem în vedere că limitele sistemului pot să nu coincidă cu ale limbii: spaniola din Spania și cea din Rio de Plata sunt una și aceeași limbă, istoric și cultural, dar prezintă două sisteme diferite, fiindcă opoziții funcționale în Spania [(s), (th), (ll) și (j) care disting *casa de caza, halla de haya*] nu există în regiunile lui Rio de Plata”⁵³.

În studiul *Sistem, normă, tip*, care redă o prelegere susținută de Eugeniu Coeriu în Italia, pentru a exemplifica faptele de structură și faptele de arhitectură a limbii, lingvistul apelează în mai multe rânduri la limba italiană⁵⁴. De asemenea, explicând faptul că norma este mai amplă decât sistemul, într-un sens, iar sistemul este mai amplu decât norma, într-un alt sens, Eugeniu Coeriu se bazează pe modelul limbilor romanice: „Norma este, într-un sens, mai amplă decât sistemul: într-adevăr, conține trăsături distinctive necesare pentru ca o unitate de limbă (în planul expresiei sau în planul conținutului) să nu se confunde cu alta. Astfel, distincția între *s* sonor și *s* surd intervocalic este funcțională în toscană, unde distinge anumite semnificative (ca *fuso* – cu *z* – participiul trecut al lui *fondere* „a topi” și *fuso* – cu *s* – substantiv, „fus”); în toscană, prin urmare sonoritatea lui *s* intervocalic este trăsătură distinctivă: aparține sistemului. În schimb în italiana comună de tip septentrional distincția dintre cei doi *s* nu există, deoarece *s* intervocalic se pronunță întotdeauna sonor; sonoritatea, în acest caz, nu aparține sistemului: este doar o trăsătură „complementară” (dar practic obligatorie) a normei de acest tip în italiană. [...] În acest sens, tocmai sistemul este mai puțin amplu decât norma, „conținându-se” în aceasta. În alt sens însă sistemul este mai amplu decât norma, deoarece, fiind mai puțin determinat (de exemplu, fomenul spaniol /b/ nu reclamă realizările mai determinate cerute în schimb de normă), cuprinde deopotrivă posibilități nerealizate în norma limbii. Într-adevăr, sistemul, implicând doar opoziții funcționale, cuprinde de asemenea tot ceea ce ar fi posibil într-o limbă, deși nu este realizat în norma sa”⁵⁵.

În concepția lui Eugeniu Coeriu, sistemul reprezintă un sistem de posibilități, limba fiind, astfel, nu numai „ceea ce deja s-a spus prin tehnica sa, ci și ceea ce cu aceeași tehnică se poate face: nu este numai «trecut» și «prezent», ci are de asemenea o dimensiune viitoare. Spaniola [română], de exemplu, este spaniola [română] „existentă” (deja realizată în istoria sa), dar în același timp, posibilitatea sa infinită de realizări ulterioare, multe dintre ele «inedite»”⁵⁶.

În ceea ce privește articularea conceptului de tip lingvistic, ce „conține principiile funcționale și categoriile tehnice ale unei limbi: tipurile de procedee și de funcții, categoriile de distincții, opoziții și structuri care o caracterizează”⁵⁷, limbile romanice constituie, de asemenea, un suport principal: „De exemplu, în limbile romanice – cu excepția francezei moderne – avem ca principiu tipologic distincția de bază între funcții „neactuale” sau

⁵² Idem, *ibidem*, p. 61-62.

⁵³ *Ibidem*, p. 65.

⁵⁴ Eugeniu Coeriu, *Sistem, normă, tip*, în lucr. cit., 276-279.

⁵⁵ Idem, *ibidem*, p. 280-282.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 283-284.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 284.

„nerela ionale” (ca genul și numrul) și funcții „actuale” sau „rela ionale” (cum ar fi cazul – ca funcție – și comparația), distincție care, în forme material diferite dar în mod ideal identice, găsește numeroase aplicații în diferite secțiuni ale sistemelor lingvistice respective: în secțiunea numită morfologie și sintaxă, în sintaxa formelor nominale și verbale și în secțiunea propoziției și a frazei, în lexic și în formarea cuvintelor”⁵⁸.

În studiul *Sincronie, diacronie și tipologie*⁵⁹, Eugeniu Coeriu abordează și soluționează patru probleme de lingvistică generală, printr-o nouă viziune asupra conceptului de tip lingvistic, și anume: „1. Problema a a-numitelor „convergență” lingvistice; 2. Problema a ceea ce am putea numi „permeabilitatea” (respectiv „impermeabilitatea”) sistemelor lingvistice; 3. Problema eterogenității unor schimbări ce intervin în prilezi diferite ale aceluiași sistem lingvistic; 4. Problema antinomiei sincronie-diacronie”⁶⁰. Criticând utilizarea termenului de „tendință”, în raport cu problema convergențelor lingvistice, Eugeniu Coeriu precizează: „Româna, de pildă, e pe cale să – i reducă flexiunea nominală în urma unei dezvoltări cu siguranță interne și se apropie în acest privinț de limbile romanice occidentale. De mai multă vreme, *la*, o prepoziție ce corespunde lui *ad*, *a*, *a* + substantiv, a devenit în română o variantă curentă a dativului flexionar (*oamenilor – la oameni*). De asemenea, se poate observa în ultima vreme în română o reducere a flexiunii adjectivului postpus (sau a participiului postadjectival), mai ales atunci când apare separat de substantivul pe care-l determină (fără și numai printr-o pauză). Ion Barbu, de pildă, scrie: *Acestei calme crește/intrat* (și nu *intrate*); *argintul unei scule de preț atunci picat* (și nu *picate*). În asemenea cazuri, continuă să existe problema „convergențelor” (sau, ceea ce e cam același lucru, problema „tendințelor comune”)”⁶¹.

Abordând problema „permeabilității” sistemelor lingvistice, Eugeniu Coeriu recurge, din nou, la limbile romanice: „Cu alte cuvinte: cîror inovații le rămân deschise sistemele lingvistice și cîror nu? De pildă, de ce nu au preluat limbile romanice – limbi profund grezitate, în care a intrat atât de mult din greacă încă din a-numita epocă a latinei vulgare – tipul atât de des întâlnit în greacă *apostolica verba*, ci au prestat până și azi expresii precum *las palabras de los apóstoles*, *les paroles des apôtres*, *le paroli degli apóstoli* etc.? De ce nu s-au putut impune niciodată cu adevărat în limbile romanice forme precum *paternus*, *maternus* (în loc de „de mi pădăre”, „de mi mādăre” etc.), precum *aureus* și *ferus*? Din ce motiv, pe de altă parte, italiană, spaniolă, portugheză și catalană au fost atât de receptivă față de superlativul latinesc în *-issimus (-rimus)*, în timp ce franceza, în ciuda „relatinizării” ce a avut loc și aici cel puțin în egală măsură cu cea din celelalte limbi romanice occidentale – nu s-a dovedit receptivă față de această inovație? De ce superlativul în *-issimus* nu a prestat în limbile care l-au acceptat aceeași valoare lingvistică ca în latină? Astfel, tipul *altissimus homo* (cf. ital. *un uomo altissimo*) a intrat în vorbirea curentă, în schimb nu și tipul *altissimus hominum* (ital. *altissimo fra gli uomini* și în mod cert un latinism)”⁶².

⁵⁸ *Ibidem*, p. 284.

⁵⁹ Eugeniu Coeriu, *Sincronie, diacronie, tipologie*, ed. cit.

⁶⁰ *Idem, ibidem*, p. 1.

⁶¹ *Ibidem*, p. 2.

⁶² *Ibidem*, p. 3.

Faptul c limbile romanice au reprezentat un suport de mare for explicativ, dar i o baz în elaborarea doctrinei sale, a fost recunoscut de îns i Eugeniu Co eriu: „Limbile romanice sunt un exemplu foarte bun i pentru cea de-a treia problem a noastr, deoarece marile transform ri ce au avut loc în cadrul acestor limbi de la epoca latin încoace apar adesea ca dezvolt ri de natur eterogen i nu par a fi explicate cu ajutorul obi nuitelor principii ale gramaticii istorice”⁶³.

Referitor la problema eterogenit ii unor schimb ri ce intervin în p r i diferite ale acelora i sisteme lingvistice, Eugeniu Co eriu subliniaz faptul c verbul romanic s-a dezvoltat altfel decât substantivul. Limbile romanice au renun at la flexiune în cazul formelor nominale, ea s-a p strat i s-a reinnoit în cazul formelor verbale. Explica ia conform c reia flexiunea nominal a fost influen at de c derea sunetelor finale a fost comb tut de Eugeniu Co eriu prin aceea c acest lucru nu a avut acelea i consecin e i în cazul formelor verbale. Lingvistul combate i celelalte explica ii care au fost date în aceast privin : 1. Dac în cazul formelor nominale au existat prepozi iile pentru a reda func iile cazurilor, în cazul formelor verbale, pronumele personal ar fi putut prelua func iile termina iilor verbale; 2. De ce analogia a func ionat în cazul verbului, dar nu a func ionat la substantiv? Pe de o parte, analogia n-a func ionat întotdeauna în cazul verbului, precizeaz Eugeniu Co eriu, i pe de alt parte ea a func ionat i la substantiv, în anumite situa ii, de pild , în ceea ce prive te genul i num rul. Concluzia lingvistului român, referitor la aceast chestiune, este urm toarea: „A adar e cert c în limbile romanice, în cadrul înnoirii istorice a tehnicii lingvistice, s-au succedat, unul dup altul, dou principii complet diferite i c limita domeniului de aplicare a celor dou principii nu coincide cu cea dintre substantiv i verb”⁶⁴.

Explicitând rela ia dintre norm , sistem i tip lingvistic, Eugeniu Co eriu precizeaz c unui singur sistem lingvistic îi pot corespunde norme diferite i unui singur tip lingvistic îi pot corespunde sisteme total diferite: „Astfel, limbile romanice ne ofer o serie întreag de sisteme, diferite, a c ror majoritate, îns , se subsumeaz aceluia i tip lingvistic”⁶⁵, i faptele analoge la nivelul normei pot fi diferite în planul sistemului: „De pild , pronun ia normal a lui (f) în francez i în spaniol e aceea i, dar (f) din francez i (f) din spaniol func ioneaz în sistemele corespunz toare în opozi ii diferite”⁶⁶; iar faptele analoge din cadrul sistemului pot primi o alt semnifica ie în planul tipului lingvistic: „Astfel, latina posedă în sistemul ei mai multe determin ri sintagmatice corespunz toare celor romanice (*magis, idoneus; in schola, ex schola* etc.), îns acestea nu se opuneau celor paradigmatic, ci reprezentau complet ri aduse acestora, deoarece latina nu cuno tea diferen a dintre func iile interne i cele externe, în timp ce pentru spaniol , portughez , catalan , italian i, într-o anumit m sur , i pentru român , aceast diferen iere e fundamental ”⁶⁷.

Referindu-se la faptul c convergen ele lingvistice pot fi explicate prin caracterul tehnic al limbii, Eugeniu Co eriu precizeaz faptul c limbile romanice se aseam n între ele nu numai pe baza mo tenirilor din latin sau prin elementele împrumutate unele de la altele,

⁶³ *Ibidem*, p. 3.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 9.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 9.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 9.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 9-10.

ci i în ceea ce prive te aplicarea unei tehnici lingvistice comune, „în baza unei dezvolt ri istorice conform unor procedee tehnice comune”⁶⁸.

O alt idee ilustrat de Eugeniu Co eriu prin intermediul limbilor romanice este aceea c tratarea diferit a p r ilor sistemului poate s reflecte o coeren tipologic , a a cum s-a demonstrat mai sus: „În limbile romanice, de pild , cu excep ia limbii franceze (i, în mai mic m sur a occitanei), coeren a func ional la nivelul tipului lingvistic este dat – cum a dori s ar t i cu alt ocazie – de un principiu general ce poate fi formulat dup cum urmeaz : determin ri „interne” (paradigmatice) ale expresiei (de natur material) pentru func ii „interne”, designative, adic ne-rela ionale (precum genul i num rul); determin ri „externe” (sintagmatice, de natur materiale”), pentru func ii „externe”, rela ionale (precum cazul, compara ia adjectivelor etc.)”⁶⁹.

În studiul *Tipologia limbilor romanice*⁷⁰, Eugeniu Co eriu reia problema flexiunii nominale i a flexiunii verbale în limbile romanice, precizând c nu se sus in, a a cum s-a demonstrat deja, dispari ia declin rii din limba latin prin eroziune fonetic i men inerea conjug rii prin fenomenul analogiei. Explica ia lui Eugeniu Co eriu const în faptul c exist dou principii care func ioneaz , unul în cazul substantivului i cel lalt în cazul verbului, dat fiind interesul diferit al vorbitorilor fa de substantiv sau verb.

Dispari ia declin rii progreseaz i acolo unde s-a p strat sau s-a ref cut (ca în cazul femininului singular, în limba român), existând „tendin a” elimin rii declin rii i în limba român (de exemplu, *aventurile a trei ru i i trei englezi în Africa Austral* sau *domn a toat ara Româneasc , a trei sute de ...*)⁷¹.

În ceea ce prive te conjugarea, aceasta nu numai c nu a disp rut, dar se reface acolo unde este în pericol de a disp rea: „În italian , dup a a-zisa evolu ie fonetic , imperfectul verbului *a fi, essere* ar fi trebuit s fie la singular: *era, era, era* din lat. *eram, eras, erat*; i în limba român tot: *era, era, era* ar fi trebuit s fie. Ce constat m? Constat m c s-a ref cut conjugarea: în limba român avem *eram, erai, era*, deci s-au ref cut acelea i opozii, acelea i distinc ii pe care le avea limba latin , iar în italian *ero, eri, era* s-au ref cut, în parte chiar sub ochii no tri, fiindc persoana întâia pân în secolul al XIX-lea era: *io era, io aveva, io faceva* .a.m.d. care apare în anumite forme mai mult sau mai pu în tradi ionale sau arhaice ale limbii i pân în secolul al XX-lea; în toate aceste cazuri s-a ref cut persoana întâia cu acest *-o*, pe care baza etimologic nu l-a avut niciodat ”⁷².

O premis de la care porne te Eugeniu Co eriu, în traseul s u interpretativ, este urm toarea: în limbile romanice nu s-au produs în acela i timp toate schimbri le i nici prin trecerea lor de la o limb la alta, ci „în parte, s-au produs acela i schimb ri, adic vorbitorii au creat în acela i fel în limbi romanice diferite i la distan una de alta”⁷³. Eugeniu Co eriu remarc , în acest sens, reducerea flexiunii pronominale, în mai multe limbi romanice

⁶⁸ *Ibidem*, p. 11.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 9.

⁷⁰ Eugeniu Co eriu, *Tipologia limbilor romanice*, în lucr. cit.

⁷¹ Idem, *ibidem*, p. 121.

⁷² *Ibidem*, p. 121.

⁷³ *Ibidem*, p. 121.

existând tendința de a utiliza o singură formă, cea de acuzativ în loc de nominativ sau invers (pentru persoana întâi și persoana a doua).

În privința limbilor romanice, o situație specială este aceea a limbii franceze, în care nu au fost acceptate o serie de schimbări acceptate de celelalte limbi romanice: „În toate limbile romanice occidentale s-a reintrodus în epoca umanismului și a Renașterii superlativul *-issimus*, care a devenit apoi popular în aceste limbi (cf. ital. *altissimo*, *bravissimo*), cu excepția francezei. În franceză sunt numai câteva cuvinte primite de la italieni, italianisme deci, ca *ilustrissime*, *sérénissime*, *révérendissime*; procedul nu s-a produs aici”⁷⁴.

Referitor la tipul lingvistic, Eugeniu Coeriu subliniază faptul că A. W. Schlegel, Paris, 1818, în *Observations sur la langue et la littérature provençale*, operează cu conceptele *flexion* și *composition*, preluate de la filozoful și economistul scoțian A. Smith, care a publicat o carte despre originea limbajului, ca supliment la lucrarea *Teoria sentimentelor morale*. De asemenea, A. W. Schlegel introduce termenii sintetic și analitic, „iar limbile romanice sunt clasificate ca limbi analitice din acest punct de vedere; astăzi această tipologie a devenit tradițional: limba latină – sintetică, limbile romanice – limbi analitice”⁷⁵.

Eugeniu Coeriu subliniază faptul că determinările pe axa paradigmatică sau interne și determinările pe axa sintagmatică sau externe se prezintă în toate limbile, dar acestea preferă sau au „ca procedeu dominant” una dintre cele două determinări. De exemplu chineza este mai sintagmatică decât limba engleză, engleza este mai sintagmatică decât franceza, iar franceza este mai sintagmatică decât spaniola; în plus există limbi în care cele două tipuri de determinări se află în echilibru, cum ar fi germana⁷⁶. Limbile în care dominant este procedul determinării paradigmatică se numesc sintactice iar limbile în care dominant este procedul determinării sintagmatică sunt analitice: „și așa au fost caracterizate și limbile romanice”⁷⁷: „Într-adevăr, dacă observăm mai mult sau mai puțin superficial aceste limbi, considerăm că în latină era dominant procedul paradigmatic, fiindcă avem *pater*, *patri*, *patrem*, *patre* și, tot așa și la verb, de exemplu, la forma pasivă: *amor*, *amasti*, *amatur* .a.m.d.; tot așa, la comparația adjectivelor: *altior*, *altius*, *altissimus*, *-a*, *-e*; tot așa, la adverbe, spunem, *hic* „aici”, *huc* „încăoace”, *hinc* „de aici”, *hac* „de aici”; deci avem mereu acest procedeu intern. Și limbile romanice, într-adevăr, cu excepția punerii articolului la sfârșit în limba română, avem: *il padre*, *el padre*, *al padre*, forma rămanând aceeași: *altior*, *-us*, *-a* devenit *mai înalt*, *plus haut*, *più alto* .s.m.d.”⁷⁸.

Contraargumentele pe care Eugeniu Coeriu le aduce, în legătură cu această caracterizare, sunt următoarele: 1. Ea nu spune nimic despre limbile romanice, termenii analitic și sintetic sunt corelativi, o limbă nefiind analitică sau sintetică, ci mai analitică sau mai sintetică decât altele. Limbile romanice sunt mai analitice decât latina, dar franceza este mai analitică decât celelalte limbi romanice; 2. Parțial, această caracterizare nu se justifică pentru limbile romanice fiindcă, în ceea ce privește verbul, în multe limbi romanice avem și conjugare sintetică, nu numai analitică, și chiar forme nescute ca perifrastice au devenit forme sintactice; așa, *cantare habeo* a devenit *canterò*, *cantaré*, *cantarei*, iar *cantare habebam*

⁷⁴ *Ibidem*, p. 122.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 125.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 126.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 127.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 127.

sau *cantare habui* au devenit *canterei*, *cantaría*, *cantaria* în italian , spaniol , portughez . Vom observa că la verb, când s-au format perifraze, acestea nu întotdeauna au înlocuit forme sintetice latine⁷⁹. Concluzia lui Eugeniu Coeriu, în acest caz, este revelatoare: „Deci nu putem caracteriza o limbă romanică nici prin analitism, în realitate, nici printr-o opoziție între verb și substantiv, fiindcă și la verb sunt perifraze și la substantiv sunt forme sintetice, caracterizate mai bine, mult mai bine decât în limba latină”⁸⁰.

Eugeniu Coeriu a identificat, pentru limbile romanice, un principiu funcțional, în ceea ce privește numărul și genul substantivului, pe de o parte, și cazul substantivului, pe de altă parte: „De aceea, cel puțin pentru aceste categorii, am identificat un principiu: există o nouă opoziție între funcțiuni interne sau nerelaționale și funcțiuni externe sau relaționale și, de aici, procedee diferite în acord cu această distincție determinare internă pentru funcțiuni interne și determinare externă pentru funcțiuni externe”⁸¹.

În legătură cu viziunea conform căreia limba latină avea „o construcție circulară, adică un fel de zid exterior – subiectul și verbul – și, pe urmă, dacă mai erau introduse și alte determinări, ele se dispuneau ca alte ziduri externe, subiectul și verbul rămânând ca un zid exterior. [...] Ni se spune apoi că în limbile romanice s-a schimbat această construcție circulară într-o construcție lineară, anume, întâi subiectul cu determinările lui și apoi verbul, cu tot ceea ce poate determina un verb [...]”⁸². Din punctul de vedere al lui Eugeniu Coeriu, această concepție nu este sustenabilă pentru că complementele nu sunt determinări ale verbului, ci sunt determinări ale nucleului întreg, constituit din subiect și verb. „și vedem, într-adevăr, că latina avea ca procedeu preferat determinarea paradigmatică, determinarea internă, peste tot; cum spuneam, cu exemplul de mai sus, și ceea ce se numește complement direct și determinările subiectului, toate se aflau în nucleu. Limbile romanice fac aici o desosebire strictă între ceea ce este intern și ceea ce este extern: intern este ceea ce este determinarea ori numai a subiectului, ori numai a verbului, iar extern este ceea ce este de terminarea nucleului întreg. [...] Tot ceea ce este complement, adică determinare a nucleului, e în afara nucleului, ca determinare externă. Tot ceea ce este intern, adică privește numai subiectul sau numai verbul, este determinare internă”⁸³.

Eugeniu Coeriu demonstrează faptul că același principiu se aplică și în cazul frazelor complexe, precum și la vocabular, subliniind faptul că pentru limba franceză aceasta nu este valabilă, aceasta fiind o limbă de determinare externă în majoritatea cazurilor. Franceza medie era similară celorlalte limbi romanice (chiar mai conservatoare), însă franceza modernă s-a schimbat: „Franceza a devenit aadar o limbă de alt tip în raport cu celelalte limbi romanice. În alte limbi romanice determinarea internă este folosită pentru funcții interne, iar determinarea externă pentru funcții externe, relaționale. Franceza seamănă cu latina, care nu face distincția aceasta. Dar latina avea ca procedeu preferat determinarea paradigmatică, în timp ce franceza cunoaște numai determinarea sintagmatică”⁸⁴.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 127.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 127.

⁸¹ *Ibidem*, p. 130.

⁸² *Ibidem*, p. 139-140.

⁸³ *Ibidem*, p. 141.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 143-144.

Problema investigat aici este o problemă crucială în domeniul schimbării lingvistice – obiectul lingvisticii istorice. Ea pretinde în continuare un studiu aprofundat care să se alăture aspectelor fundamentale ale doctrinei coerente (metaforologie, filozofia limbajului, poetic, semantic etc.), dezvoltate într-o manieră strălucită de *Centrul de studii integraliste* de la Cluj. Gândirea coerentă se desfășoară într-un adevărat cerc hermeneutic pe care exegeza are datoria să-l analizeze.

Unicitatea⁸⁵ spiritului coerent poate fi descoperită din nou în acest câmp al investigației prin imensul bagaj informațional vizând cunoașterea unui număr mare de limbi românești și nu numai, precum și a istoriei lor, constituind *grundul* empiric al cercetării, la care se adaugă propensiunea spre nivelul cel mai înalt al teoreticului, îndreptat către stabilirea unor principii generale în studierea limbajului ca facultate umană, prin excelență creatoare, și ca bază a culturii.

Bibliografie

- Arvinte, Vasile, *Român, românesc, România: studiu filologic*, București, Editura științifică și Enciclopedică, 1983.
- Bojoga, Eugenia, *Dialoguri cu Eugeniu Coeriu în limba germană*, în „Contrafort”, Supliment, nr. 10-11 (108-109), octombrie-noiembrie, 2003. Disponibil online la <http://www.contrafort.md/old/2003/108-109/622.html>.
- Bojoga, Eugenia, *Două spirite tutelare: Eugeniu Coeriu și Mircea Borcil*, în „Limba română. Revistă de știință și cultură”, nr. 5-6 (215-216), mai-iunie, Chișinău, 2013, p. 19-21.
- Borcil, Mircea, *Eugeniu Coeriu, fondator al lingvisticii ca știință a culturii*, în „Limba română”, XI (2001), nr. 4-8, Chișinău, p. 48-55.
- Caragiu Marioleanu, Matilda, *Eugeniu Coeriu – savatul și omul*, în *In memoriam Eugeniu Coeriu*, Extras din „Fonetice și Dialectologie, XX-XXI (2001-2002), București, Editura Academiei Române, p. 7-14.
- Coeriu, Eugeniu, *Despre viitorul romanic*, traducere de Christina Surdu, în Ileana Oancea (coordonator), *Din istoria ideilor lingvistice. Vol. I. Spațiul romanic*. Îngrijit de Florin Ochian, Timișoara, Tipografia Universității din Timișoara, 1993, p. 136-157.
- Coeriu, Eugeniu, *Sincronie, diacronie și tipologie*, traducere de Christina Surdu, în Ileana Oancea (coordonator), *Din istoria ideilor lingvistice. Vol. I. Spațiul romanic*. Îngrijit de Florin Ochian, Timișoara, Tipografia Universității din Timișoara, 1993, p. 1-17.
- Coeriu, Eugeniu, *Sistem normă, vorbire*, traducere de Christina Surdu, în Ileana Oancea (coordonator), *Din istoria ideilor lingvistice. Vol. I. Spațiul romanic*. Îngrijit de Florin Ochian, Timișoara, Tipografia Universității din Timișoara, 1993, p. 53-66.

⁸⁵ Amintim aici și efortul de a subsuma problemele romanisticii unei viziuni teoretice la Lorenzo Renzi, *Nuova introduzione alla filologia romanza*, Bologna, Il Mulino, 1985, care aplică la flexiunea romanică modelul transformasionalist al lui Noam Chomsky.

- Co eriu, Eugeniu, *Istoria i fazele istorice ale lingvisticii romanice*, în *Prelegeri i conferin e (1992-1993)*, Ia i, Tipografia Universit ii „Al. I. Cuza”, 1994, p. 101-117.
- Co eriu, Eugeniu, *Tipologia limbilor romanice*, în *Prelegeri i conferin e (1992-1993)*, Ia i, Tipografia Universit ii „Al. I. Cuza”, 1994, p. 119-144.
- Co eriu, Eugeniu, *Limba român în fa a Occidentului. De la Genebrardus la Hervás. Contribu ii la istoria cunoa terii limbii române în Europa occidental* . În române te de Andrei A. Avram, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1994.
- Co eriu, Eugeniu, *Sincronie, diacronie i istorie. Problema schimb rii lingvistice*. Versiunea în limba român de Nicolae Saramandu, Bucure ti, Editura Enciclopedic , 1997.
- Co eriu, Eugeniu, *Lec ii de lingvistic general* . Traducere din spaniol de Eugenia Bojoga. Cuvânt înainte de Mircea Borcil , Chi in u, Editura ARC, 2000.
- Co eriu, Eugeniu, *Sistem, norm , tip*, în *Lec ii de lingvistic general* . Traducere din spaniol de Eugenia Bojoga. Cuvânt înainte de Mircea Borcil , Chi in u, Editura ARC, 2000, p. 275-284.
- Co eriu, Eugeniu, *Filozofia limbajului*, în *In memoriam Eugeniu Co eriu*, Extras din „Fonetic i Dialectologie”, XX-XXI (2001-2002), Bucure ti, Editura Academiei Române, p. 65-139.
- Co eriu, Eugeniu, *Limba român – limb romanic* , în *In memoriam Eugeniu Co eriu*, Extras din „Fonetic i Dialectologie”, XX-XXI (2001-2002), Bucure ti, Editura Academiei Române, p. 143-183.
- Co eriu, Eugeniu, „*Destinul Basarabiei îl v d cu speran i cu mare team ... Tr iesc intens acest destin i m doare în mod constant*”, în „*Contrafort*”, Supliment, nr. 10-11 (108-109), octombrie-noiembrie, 2003. Disponibil online la <http://www.contrafort.md/old/2003/108-109/621.html>.
- Ferro, Teresa, *I missionari cattolici in Moldavia. Studi storici e linguistici*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2005.
- Iliescu, Maria, „*Le soi-disant „latin vulgaire” et ses premières différencions dans la Romania” (Co eriu 1954) et l'état actuel de la question*, în Eugenia Bojoga, Oana Boc, Dumitru-Cornel Vilcu, în *Coseriu: Perspectives contemporaines*. Actes du deuxième Colloque International d'études cosériennes CoseCluj 2009, 23-25 septembrie, Cluj-Napoca, Roumanie, Tome 1, Presa Universitar Clujean , 2013, p. 137-146.
- Iordan, Iorgu, *Lingvistic romanic . Evolu ie, curente, metode*, edi ia a II-a, Bucure ti, Editura Academiei, 1970.
- Laz r, Lucian, *Lingvistica integral* . *Interviu cu Eugeniu Coseriu*, în „*Echinox*”, nr. 10-12, Cluj-Napoca, 1996.
- „*Limba român . Revist de tiin i cultur*”, nr. 5-6 (215-216), mai-iunie, Chi in u, 2013.
- Oancea, Ileana, Panait, Lumini a, *Schi de istorie a romanit ii*, Timi oara, Excelsior Art, 2002.
- Oancea, Ileana, Obrocea, Nadia, *Centre d'études intégralistes de Cluj. Quelques repères*, în Eugenia Bojoga, Oana Boc, Dumitru-Cornel Vilcu, în *Coseriu: Perspectives contemporaines*. Actes du deuxième Colloque International d'études cosériennes CoseCluj 2009, 23-25 septembrie, Cluj-Napoca, Roumanie, Tome 1, Presa Universitar Clujean , 2013, p.193-207.

- Oancea, Ileana, *Dincolo de clipa cea repede*, în *Per Teresa. Obiettivo Romania. Studi e ricerche in ricordo di Teresa Ferro. 2*. A cura di G. Borghello, D. Lombardi, D. Pantaleoni, Udine, Forum, 2009, p. 49-58.
- Micu, Samuel, incai, Gheorghe, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, Viena, 1780.
- Murguía, Adolfo, Kabatek, Johannes, *Die Sachen sagen wie sie sind... Eugenio Coseriu im Gespräch*, Tübingen, Gunter Narr Verlag, 1997.
- Pantaleoni, Daniele, *Texte române ti vechi cu alfabet latin: Psalterium Hungaricum în traducerea anonim din secolul al XVII-lea*, Timi oara, Universitatea de Vest din Timi oara, 2008.
- Lorenzo Renzi, *Nuova introduzione alla filologia romanza*, Bologna, Il Mulino, 1985,
- Sala, Marius, *Limba român , limb romanic* , Bucure ti, Editura Academiei Române, 1997.
- Saramandu, Nicolae, *Lingvistica integral . Interviu cu Eugeniu Co eriu*, Bucure ti, Editura Funda iei Culturale Române, 1996.
- Spitzer, Leo, *Aufsätze zur romanischen Syntax und Stilistik*, Halle, M. Niemeyer, 1918.
- Laz r ineanu, *Încercare asupra semasiologiei limbei române: studii istorice despre tranzi iunea sensurilor*. Cu o alocu iune-prefa de B.P. Hasdeu. Edi ie îngrijit , studiu introductiv i indice de Livia Vasilu , Timi oara, Editura de Vest, 1999.
- Vîlcu, Cornel Dumitru, *Orizontul problematic al integralismului*, vol. 1. *Integralism i fenomenologie*, Cluj, Argonaut & Scriptor, 2010.
- Karl Vossler, *Positivismus und Idealismus in der Sprachwissenschaft: eine sprach-philosophische Untersuchung*, Heidelberg, Carl Winter, 1904.